

Suvremeni izazovi odgoja moralne savjesti u svjetlu odgoja i obrazovanja. Uloga savjesti u katoličkoj školi

Ante Bekavac, Tonči Matulić

Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet

Filozofija i socijologija odgoja i obrazovanja

Broj rada: 40

Izvorni znanstveni rad

Sažetak

Današnja duboka antropološka kriza izraz je one dublje krize pitanja o čovjeku, njegovom podrijetlu, svrsi i smislu. Potrebni su drugačiji pogledi, načini mišljenja, odgojni i obrazovni programi koji će pomoći u nadvladavanju ove antropološke krize. Savjest ima središnju ulogu u ljudskom životu, budući da se u njoj stječu temeljne sastojnice etičkog reda: osobna sloboda sa autonomijom, moralni zakon sa svojim propisima i ljudska narav sa svojim stupnjevima, konkretni ljudski čini i njihovo moralno vrednovanje. Fragmentacija znanja, često zapostavlja nutarnju povezanost iz jedne antropološko-metafizičke perspektive u kojoj se savjest otkriva kao autentično i univerzalno polazište za razumijevanje čovjeka. Stoga proces odgoja čovjeka ponajprije zahtijeva jednu cjelovitu viziju čovjeka u čijem središtu nije teorija ili mišljenje već sama ljudska osoba. Uloga odgoja savjesti u školi polazi od cjelovitog shvaćanja odgojno-obrazovnog procesa kao djelatnosti koja svjesno pomaže, potiče i usmjerava odrastanje, sazrijevanje cjelovitosti ljudske osobe. Uloga odgoja savjesti tako ima dvije bitne uloge koje su intimno i duboko povezane: dostojanstvo savjesti i osobni sud savjesti za čije se oblikovanje traži znanje i iskustvo. Stoga je u procesu odgoja ljudske osobe nužno i potrebo voditi računa o dinamikama i sazrijevanju u intelektualnom ili spoznajnom te moralnom ili vrijednosnom pogledu ljudske osobe. Cjelovit odgoj ljudske osobe pretpostavlja konkretan pristup na cjelovit način. Upravo u svjetlu cjelovitog odgoja ljudske osobe možemo razumjeti višeslojnost ljudske osobe koja je pozvana na izgradnju u svrhu ostvarenja cjelovitog i autentičnog života. Naša temeljna polazišta o odgoju moralne savjesti pretpostavlja cjelovit pristup ljudskoj osobi polazeći od temeljnih datosti kršćanske objave u svjetlu teološke antropologije. Odgoj savjesti djeluje u svojoj temeljnoj i ujedno najvažnijoj funkciji za moralni život koji osobi kazuje što treba činiti *hic et nunc*. U odgoju moralne savjesti zrcali se briga za moralnom cjelovitošću osobe koja svoj način života i moralnog djelovanja podlaže prosudbi.

Ključne riječi

antropologija; dostojanstvo; kriza; moral; moralna spoznaja; odgoj; obrazovanje; osoba; savjest

Kratice

DV = *Dei Verbum*

EA = *Ecclesia in Africa*

EI-SC = Educare insieme nella Scuola Cattolica

EV = *Evangelium vitae*

GE = *Gravissimum educationis*

GS = *Gaudium et spes*

KŠ = Kršćanska škola

LaSC = *La Scuola Cattolica*

Poslanje katoličke škole

Crkva uči da obitelj ima izvorno, prvotno i neotuđivo pravo na odgoj vlastite djece (Sveta Stolica, 1999, str. 5). No, Crkva po svom božanskom poslanju Majke u redu milosti i Učiteljice autentične čovječnosti te zaštitnice transcendentnosti ljudske osobe ima pravo i svetu dužnost svoj svojoj djeci pružati odgoj koji odgovara čovjekovom pozivu u Kristu. To podrazumijeva odgoj *cjelovite ljudske osobe* koji već pretpostavlja *cjeloviti odgoj* ljudske osobe.

Kristocentričnost katoličke škole

Katolička škola je oblikovana kao škola ljudske osobe i za ljudsku osobu, jer Crkva koja ima spasenjsko poslanje prepoznaje da u središtu Isusovog navještaja stoji cjelovita ljudska osoba, sa svim duhovnim i materijalnim potrebama (Ivan Pavao II., 1991, str. 4). Svrha KŠ se sastoji u odgoju i obrazovanju ljudske osobe (Judge, 2021). Odgojno-obrazovna svrha KŠ u svome središtu ljubomorno njeguje, naviješta i svjedoči životni odnos čovjeka s osobom Isusa Krista, jer Kristova osoba je punina istine o čovjeku. Kristološka punina ljudskosti je temelj iz kojega Crkva shvaća i naučava i na kojemu ona temelji svoje cjelovito gledanje na ljudsku osobu. Odatle ujedno zahtjev za cjelovitim odgojem ljudske osobe (LaSC, 1977).

Sve autentično humane vrijednosti, tj. vrijednosti koje otkrivaju cjelovitost ljudske osobe, koje konstitutivno pripadaju cjelovitosti ljudske osobe, koje vode prema cjelovitosti ljudske osobe i koje određuju put odgojno-obrazovnog ostvarivanja cjelovitosti ljudske osobe, svoje istinsko ostvarenje imaju u osobi Isusa Krista. Stoga je jedinstvo života u Kristu i zajedništvo života s Kristom preduvjet cjelovitoga i autentičnoga odgoja ljudske osobe kao takve (Lusvardi, 2012).

Ova duboka humanistička svijest koja u svjetlu Isusa Krista zadobiva božansku dubinu i istinu o cjelovitosti ljudske osobe odlučujuće utječe, odnosno treba utjecati na odgojno-obrazovno poslanje i djelovanje KŠ. Svrha djelovanja KŠ sastoji se u cjelovito izgrađenoj i snažnoj osobnosti pojedinca (SC-TM, str. 9).

Crkva je svjesna činjenice da je suvremena odgojno-obrazovna djelatnost izvrnuta pogibeljima fragmentacije obrazovanja i stanovite neodređenosti vrijednosti. S time se olako prihvaćaju te se u školu općenito i u KŠ posebno uvlači svijest o nepovezanosti znanja u jednu višu cjelinu koja odgovara zahtjevu za umnim temeljom stvarnosti, s jedne strane, i svijest o vrijednosnoj neutralnosti odgojne djelatnosti, s druge strane. Ta dva uvjerenja zbrojena zajedno pogubno utječu na odgojno-obrazovne mogućnosti spoznaje istine i cjelovitoga odgoja ljudske osobe. Takva se svijest negativno odražava na odrastanje i sazrijevanje djece i mladih. Svijest o fragmentaciji znanja, razbacanih po raznim predmetnim područjima, često zaboravlja na nutarnju povezanost svih znanja iz perspektive jedne jedinstvene istine u temelju cjelokupne zbilje (Matulić, 2006). Svijest o vrijednosnoj neutralnosti odgoja zaboravlja da u srcu odgoja i obrazovanja ne stoji nešto neutralnoga, nego stoji ljudska osoba koja je vrijednosna veličina *par excellence*. Vrijednost i dostojanstvo ljudske osobe zahtijevaju jednu cjelovitu viziju čovjeka i života u kojoj središte nije neko mišljenje ili teorija, nego sama ljudska osoba (Capone, 1966).

Svijest o vrijednosnoj neutralnosti odgojno-obrazovne djelatnosti negativno utječe na tumačenje i razumijevanje vjerske dimenzije odgoja i obrazovanja, a koju se jednostavno želi relativizirati ili ju se čak želi maknuti iz odgojno-obrazovnoga procesa.

KŠ, koja se nadahnjuje na evanđeoskome poslanju Crkve, prva je pozvana suočiti se s izazovima fragmentacije znanja i vrijednosne neutralnosti odgojno-obrazovne djelatnosti. Pozvana je obnoviti i produbiti uvjerenje da tajna ljudske osobe jedino u utjelovljenoj Riječi vječnoga Oca nalazi svoju punu istinu i cjelovito ispunjenje. „Otajstvo čovjeka stvarno postaje jasnim jedino u otajstvu utjelovljene Riječi. Jer Adam, prvi čovjek, bio je pralik budućega, to jest Krista Gospodina. Krist, novi Adam, u sámoj objavi Oca i njegove ljubavi potpuno otkriva čovjeka njemu samom i objavljuje mu uzvišeni poziv“ (GS, 2008, br. 22). U tom svjetlu je posve razumljiva izjava Kongregacije za katolički odgoj u kontekstu govora o spasenjskom poslanju KŠ da jedino „odnos prema Isusu Kristu uistinu uči razlikovati vrijednosti koje čovjeka čine čovjekom od protuvrijednosti koje ga ponižavaju“ (LaSC, br. 11).

Eklezijalnost kršćanske škole

Danas se nameće hitnom zadaća ponovnog otkrivanja eklezijalne dimenzije KŠ, kao i njezinoga cjelovitoga poslanja u sklopu sveopćega poslanja Crkve (GE, br. 1) Katolički identitet KŠ je jedan te isti identitet Crkve iz koje izbijaju izvorne i autentične dimenzije KŠ koja se „ustrojava“ kao crkveni subjekt i kao takva KŠ je mjesto autentičnoga i, dakako, specifičnoga pastoralnoga djelovanja. KŠ je privilegirano mjesto kršćanskoga odgoja kao bitnome dijelu evanđeoskoga poslanja Crkve. (SC-TM, br. 11)

Crkvenost KŠ nije, stoga, neki vanjski dodatak KŠ, nego temelj, izvor i sadržaj njezinoga katoličkog identiteta kao odgojno-obrazovne ustanove. Blaženi Ivan Pavao II. je izjavio na jednom mjestu da su „(...) KŠ istovremeno mjesta evangelizacije, cjelovitoga odgoja, inkulturacije i učenja o životnome dijalogu između mladih i različitih religijâ i društvenih okruženja“ (Ivan Pavao II., 1995).

Zahtjev za eklezijalnim, tj. katoličkim identitetom KŠ ne pretpostavlja zatvaranje pred svijetom, pred drugima i drukčijima, nego upravo suprotno, pretpostavlja još veće dijaloško otvaranje prema svijetu, drugima i drukčijima. KŠ, upravo kao crkvena škola, pretpostavlja sklad i jedinstvo vjere, kulture i života koji su vlastiti Crkvi kao takvoj (Kongregacija, 1988) koja je poslana svim narodima do konca vremena naviještati Radosnu vijest o Božjemu kraljevstvu. Samo kad je svjesna svoje duboke eklezijalne naravi, KŠ može vršiti svoje odgojno-obrazovno poslanje kao KŠ, to jest kao odgojno-obrazovna ustanova koja odgoja i izgrađuje sklad i jedinstvo vjere, kulture i života u djece i mladih. To je pretpostavka kršćanske zrelosti i kršćanske odgovornosti u svijetu velikih izazova, brzih promjena i duboke krize (GE, 3).

Uloga savjesti u cjelovitome odgoju ljudske osobe

U katoličkom shvaćanju cjelovitoga odgoja ljudske osobe presudnu ulogu ima savjest (Perković, 2009). Moglo bi se slobodno reći da uloga savjesti zauzima središnje mjesto, nešto poput biti-ili-nebiti cjelovitoga odgoja ljudske osobe koji ima za cilj odgoj cjelovite ljudske osobe (Gula, 2004). KŠ, stoga, ne polazi od neke fragmentarne ili rascjepkane vizije odgojno-obrazovne djelatnosti niti polazi od njezine vrijednosne neutralnosti da bi onda tijekom odgojno-obrazovnoga procesa

mukotrпно i mučno tražila načine kako iz tog „vrijednosnoga kaosa“ prokrčiti put do „vrijednosnoga reda“ ili željene cjeline. Naprotiv, KŠ polazi od cjelovitoga shvaćanja odgojno-obrazovnog procesa kojega savjesno pretače u odgojno-obrazovnu djelatnost koja potpomaže, potiče i usmjerava odrastanje i sazrijevanje cjelovite ljudske osobe u djece i mladih (Gatti, 1990).

Bitna uloga savjesti u čitavome odgojno-obrazovnom djelovanju KŠ ne znači da je KŠ „opsjednuta“ savješću djece i mladih. KŠ je svjesna da uloga savjesti ima dvije bitne i intimno povezane dimenzije: dostojanstvo savjesti i osobni sud savjesti za čije se oblikovanje traži znanje i iskustvo. Bez odgojne pomoću u stvaranju osobnoga suda savjesti, sud savjesti se izlaže pogibeljima neznanja, subjektivizma i na kraju relativizma. Da bi odgoj osobnoga suda savjesti odgovorio na zahtjeve odgoja cjelovite ljudske osobe mora voditi računa o dinamikama odrastanja i sazrijevanja u intelektualnom ili spoznajnom te moralnom ili vrijednosnom pogledu mlade ljudske osobe (Schockenhoff, 2011).

Uloga savjesti u KŠ stoga nema funkciju „ortopedije“ ili popravljjanja iskrivljenoga, nego ima funkciju „formacije“ ili stvaranja forme ili oblika katoličke savjesti. Iz smisla eklezijalnoga ustrojstva KŠ koji otkriva, prvo, katoličko poslanje KŠ i katolički identitet KŠ izvodimo zaključak o katoličkoj ulozi savjesti u KŠ. Katolička uloga savjesti u KŠ podrazumijeva katoličku formaciju savjesti.

KŠ već pretpostavlja katolički formiranu savjest koja jedina može zakonito i prikladno sudjelovati u vršenju katoličkoga poslanja na planu cjelovitoga odgoja ljudske osobe. Crkva, rečeno je, poznaje cjelovitost ljudske osobe u svjetlu utjelovljene Riječi vječnoga Oca na temelju čega razmišlja, promišlja i zaključuje o odgojno-obrazovnom djelovanju na planu cjelovitoga odgoja ljudske osobe. Cjeloviti odgoj ljudske osobe pretpostavlja pristup konkretnoj ljudskoj osobi na cjelovit način. Samo u svjetlu pretpostavljene cjelovitosti shvaća, tumači i poštuje višeslojnost ljudske osobe tj. tijelo, intelekt, volja, osjećaji, afekti, savjest, pamćenje, znanje, iskustvo, spoznaja i razumijevanje zajedno ulaze u, recimo tako, definiciju cjelovitosti ljudske osobe. Ako težište u odgojno-obrazovnom procesu stavimo samo na jednu dimenziju, dobit ćemo hipertrofiju, primjerice isključivi naglasak na odgoju intelektualnih sposobnosti odvest će u intelektualizam koji se lako može pretvoriti u racionalizam, a on će se KŠ vratiti kao bumerang.

Svaku odgojno-obrazovnu hipertrofiju treba izbjegavati u korist odgoja cjelovite ljudske osobe. Moglo bi se reći da jedina dopuštena odgojno-obrazovna hipertrofija je hipertrofija svijesti i zauzetosti za odgoj cjelovite ljudske osobe. Naime nikad nismo toliko dobri da ne bismo mogli biti još bolji, nikad toliko savršeni da ne bismo mogli biti još savršeniji, nikad toliko sveti da ne bismo mogli biti još svetiji, nikad toliko pametni da ne bismo mogli biti još pametniji. Dosezanje cjelovitosti ljudske osobe nije nikad završen niti završiv proces. On nužno traje cijeloga života ljudske osobe, a posebnu pažnju zahtijeva u delikatnim dobima njezinoga ubrzanog odrastanja i sazrijevanja tijekom adolescencije.

Važnost poslanja KŠ ogleda se upravo u tome što ona treba postavljati temelje, dakako najprije u zajedništvu s roditeljima i obiteljskom zajednicom, a onda u zajedništvu s Majkom Crkvom i crkvenom zajednicom. KŠ se ne treba, stoga, tjeskobno brinuti kako će ona ostvariti svoje uzvišeno crkveno poslanje, jer u tom poslanju nije sama. KŠ uz sebe ima Crkvu i crkvenu zajednicu, s jedne, te roditelje i obiteljsku zajednicu, s druge strane. To znači da KŠ uz sebe ima i milosna – božanska – i naravna – ljudska – sredstva da može vršiti i ispunjavati svoju specifičnu evangelizacijsku,

integralnu odgojno-obrazovnu, inkulturacijsku i dijalošku zadaću i poslanje.

Savjest je nutrina ljudske osobe

Savjest je nutarnji organ ili najskrovitija jezgra nutrine ljudske osobe u kojoj ona *otkriva* zakon, dakle otkriva ga, a ne daje ga sebi (*detegit, quam ipse sibi non dat!*), koji joj dolazi ususret glasom čije gramatičko skandiranje je glavni imperativ: izbjegavaj zlo, čini dobro. Uloga savjesti općenito, a u KŠ posebno unaprijed je određena tim najosnovnijim zakonom kojega čovjek samome sebi ne daje, nego ga otkriva. Postupno otkrivanje glasa savjesti upućuje na drugoga autora. U katoličkom shvaćanju autor zakona u savjesti je Boga koji ga je upisao u svako ljudsko srce. Ako je moralni zakon u ljudsko srce upisao sâm Bog, onda čovjek upravo u svome srcu, prije ili kasnije, mora susresti Boga (GS, br. 16).

Kardinal John Henry Newmann, kako ga zovu sv. Augustin XIX. stoljeća i utoliko jedan od najvećih katoličkih intelektualaca svoga doba, kovertit s anglikanske na katoličku vjeru, u djelu *Apologia pro vita sua* je zapisao: „I tako sam katolik, jer vjerujem u Boga. A ako me netko pita, zašto vjerujem u Boga, odgovaram, jer vjerujem u sama sebe. Čini mi se naime nemoguće vjerovati u moju vlastitu opstojnost (a za nju sam dostatno siguran!), a ne vjerovati u opstojnost Onoga koji kao osobno, sveznajuće, svesudeće Biće živi u mojoj savjesti“ (Newmann, 2017).

Newmannova misao ukazuje na tajnu neraskidivoga odnosa osobne savjesti i njezinoga autora – Gospodina Boga. Sigurnost tog odnosa se temelji na istoj sigurnosti osobnoga postojanja, a koje po Newmannu uvjetuje svijest o postojanju Boga kao osobnog, sveznajućeg i svesudećega Bića koje se upravo objavljuje u ljudskoj savjesti (Geissler, 2018). Katoličko shvaćanje i tumačenje savjesti polazi od toga. Svaka ljudska osoba u svojoj savjesti prije ili kasnije mora susresti Boga, bilo da ga susretne kao drugoga „Ti“ koje joj dolazi ususret kao Osoba ili da ga susretne kao zahtjev apsolutne bezuvjetnosti: čini dobro, a izbjegavaj zlo. Naravno, savjest pojedinca u suvremenom ozračju radikalnoga individualizma nerijetko u tom čudesnom otkrivanju Boga u sebi zaluta na stranputice inverzije, pa tako umjesto Boga prepoznaje svoje „ja“ (egoizam) ili svoju „sliku“ (narcizam) koji mu dolaze ususret kao zadnje instancije vrednovanja dobra i zla, istine i laži. Tako se čovjek, umjesto Bogu, klanja svome pobožanstvenjenome egu ili svojoj pobožanstvenjenoj slici. Egoizam i narcizam stoje u temelju svih takozvanih egoloških teorija savjesti modernoga doba. Na planu praktičkoga suda savjesti egoizam i narcizam zastupaju subjektivizam i emotivizam (Matulić, 2011).

Zahtjevi sklada i jedinstva vjere, kulture i života

Uloga savjesti u KŠ najrječitije govori iz perspektive jedne moguće – upravo katoličke – sinteze ili sklada i jedinstva vjere, kulture i života. Uvodno treba navesti jednu opasku u svjetlu suvremene duhovne situacije vremena (O'Callaghan, 2017).

Što se tiče vjere možemo s olakšanjem reći da je ona dar Božji, dakle da je milost, s jedne strane, te da vjera koju ispovijedamo je vjera Crkve u kojoj se crkveni autoritet neprestano brine za čistoću naučavanja i ispovijedanja vjere, s druge strane. Time smo u objektivnom pogledu vjere ukazali na određenu sigurnost, iako to nužno ne mora biti tako na razini osobnog ispovijedanja vjere.

Što se tiče kulture stvari nam ne izgledaju tako sigurne, jer primjećujemo da živimo u jednoj tekućoj kulturi, kulturi brzih promjena, velikih nesigurnosti, otvorene konkurencije mišljenja, stavova i pogleda, političkoga, religijskoga i vjerskoga pluralizma, a da fenomene za koje je sv. Ivan Pavao II. ustvrdio da odražavaju pravu kulturu smrti i ne spominjemo (Ivan Pavao II, 1995). Kultura koja nas okružuje, štoviše, kultura u kojoj smo uronjeni, rastrgana je i konkurentska u kojoj vladaju sučeljavanja, sukobljavanja, polemike, napetosti, itd. Naravno, nije sve tako napeto i nesigurno u našoj kulturi, ali to ne opovrgava njezino temeljno obilježje nesigurnosti, fluidnost, promjenjivosti, krhkosti i tome slično.

Što se tiče života opažamo da nam je sve teže ili, ublaženije rečeno, ne ide nam lako povezivati sve bitne dimenzije života u jednu skladnu i dosljednu cjelinu. Postalo je veoma teško usklađivati zahtjeve osobne savjesti sa zahtjevima posla i profesije, a da o usklađivanju zahtjeva vjere sa zahtjevima konkretnoga svakodnevnog života i ne govorimo (Fozard Weaver, 2020).

Ukratko, željeni i željkovani sklad i jedinstvo vjere, kulture i života su ugroženi, a poprište događanja te ugroženosti je suvremena kultura, dok se eskalacija ugroženosti pokazuje u površnome, nedosljedneme i pomalo umornome vjerničkom životu katolika. Ipak, što se tiče vjere možemo opušteno reći da vjerujemo u Boga trojstvene ljubavi Oca i Sina i Duha Svetoga. Što se tiče život možemo opušteno reći da se trudimo, nekad više nekad manje, živjeti životom kršćanskoga poziva. No, što možemo istinito i vjerodostojno reći za našu suvremenu kulturu? Pred njom i u njoj smo nekako rastrgani, podvojeni, a možda već i umorni od ponavljanja da nešto zaista ozbiljno nije u redu u suvremenoj kulturi (Ratzinger, 2004).

Treba biti iskren i priznati da ako s ovom našom kulturom nešto nije u redu, a cijele biblioteke teoloških, filozofskih i socioloških knjiga su o tome napisane, onda kao katolici trebamo priznati da nešto, barem nešto, možda i puno toga, a kod mnogih i sve, nije u redu s našom osobnom vjerom i s našim osobnim i eklezijalnim životom katoličkih vjernika. To kažemo iz jednoga jednostavnog razloga što naša vjera jest kultura. To opet kažemo iz jednoga jednostavnog razloga što naša vjera jest život. Onda mora vrijediti i obrnuto u našem životu. Naša kultura jest vjera. Naš život jest vjera (Franjo p., 2013).

Ako je naša vjera ujedno naša kultura i naš život, a naš život i kultura su ujedno naša vjera, onda to otvara čudesnu, ali ujedno i najzahtjevniju moguću ulogu savjesti u KŠ, ali i u životu Crkve općenito. Ta uloga savjesti se sastoji u tome da naša osobna vjera postane naša katolička savjest, ali i da naša osobna savjest postane upravo naša katolička vjera.

Osobna savjest kao intimno osjetilo, kao nutarnji organ ili najskrovitija jezgra nutrine ljudske osobe neraskidivim je vezom povezana s dostojanstvom ljudske osobe (GS, 16). U tom su smislu osobna savjest i dostojanstvo ljudske osobe sinonimi *ad rem significationis*. Zahtjev za djelovanjem u skladu sa sudom osobne savjesti nije „prodan u bescijenje“, u smislu egoističkoga i samovoljog prosuđivanja i odlučivanja svakog pojedinca, nego su prosuđivanje i donošenje konkretnoga suda savjesti istim neraskidivim vezom povezani sa zahtjevom za bezuvjetnim i apsolutnim poštivanjem dostojanstva ljudske osobe (Vidal, 2001). Intimna povezanost dostojanstva ljudske osobe i osobnoga suda savjesti otkriva nam da je uloga savjesti u odgojno-obrazovnom procesu samo onda uistinu istinita, ispravna, vjerodostojna i autentična kad poštuje i slijedi bezuvjetne i apsolutne zahtjeve za poštivanjem i promicanjem dostojanstva ljudske osobe. Na tragu ranijih promišljanja to

podrazumijeva samo jedno: poštivanje i pomicanje cjelovite ljudske osobe. U tom smislu odgoj savjesti, tj. pomaganje i poticanje kod djece i mladih sposobnosti za donošenje osobnoga suda savjesti treba mudro i razborito voditi računa o osobnoj savjesti kao „živome svjedoku“ i „autentičnome glasniku“ ljudskoga dostojanstva. Stvaranje osobnoga suda savjesti, koje slijedi zakonitu autonomiju svakoga pojedinca kao moralnoga subjekta, treba voditi računa o apsolutnome zahtjevu za poštivanjem ljudskoga dostojanstva u sebi i drugima (Orsy, 2014).

U katoličkom razumijevanju to konkretno podrazumijeva dva vida čije duboko značenje možemo pojasniti u analogiji riječi poticaja koje nam daje pisac Poslanice Hebrejima: „Čuvajmo nepokolebljivu vjeru nade, jer je vjeran Onaj koji daje obećanje“ (Heb 10, 23). Izričaj „vjera nade“ dopušta pojašnjenje uloge savjesti u životu katoličkoga vjernika kao *vjere savjesti* (fides conscientiae) i *savjesti vjere* (conscientia fidei).

Vjera savjesti je vjersko uvjerenje rođeno iz „(...) posluha vjere (usp. Rim 16, 26; 1, 5; 1 Kor 10, 5-6) kojom čovjek cijeloga sebe Bogu slobodno izručuje iskazujući 'potpun posluh uma i volje Bogu objavitelju' i dragovoljno pristajući uz objavu koju je on dao“ (DV, br. 5). Da bi osoba mogla iskazati *plenum intellectus et voluntatis obsequium* Bogu objavitelju potrebna joj je Božja milost koja joj po djelovanju Duha Svetoga nadolazi i pomaže joj da svoje srce obrati k Bogu, a svjetlom vjere joj otvara oči intelekta da upozna i prihvati istinu vjere (Sokolowski, 1995).

Savjest vjere je osobno promišljanje, razmišljanje, prosuđivanje, vrednovanje i osjećanje pod Bogom ili prema kršćanskim zahtjevima za osobnim predanjem i posvećenjem cijeloga života Bogu po Isusu Kristu u sili Duha Svetoga.

Vjera savjesti obuhvaća nadnaravni život vjernika iz vjere, nade i ljubavi, tj. konkretni život u živome zajedništvu s Ocem i Sinom i Duhom Svetim.

Savjest vjere obuhvaća konkretni život vjernika/ce koji svoje osobno promišljanje, razmišljanje, prosuđivanje, vrednovanje i osjećanje stavlja pod svjetlo i vodstvo Duha Svetoga.

Vjera savjesti je kršćanski život poput pticâ nebeskih koje ne siju, ne žanju niti sabiru u žitnice, a ipak ih hrani Otac naš nebeski (usp. Mt 6, 26). Vjera savjesti pretpostavlja totalno predanje osobnoga života Bogu trojstvene ljubavi.

Savjest vjere je kršćanski život poput Milosrdnoga Samarijanca koji se umije sažaliti nad čovjekom u potrebi, zatim mu pružiti potrebnu pomoć, potom ga povesti sa sobom do pravoga mjesta gdje će mu drugi pružiti adekvatnu pomoć, a da bude siguran da će to doista biti tako unaprijed podmiruje troškove i obećava da će se opet vratiti i podmiriti druge troškove, ako ih bude bilo (usp. Lk 10, 29-35). Savjest vjere pretpostavlja praktičko prosuđivanje i djelovanje koji slijede iz totalnoga predanja Bogu trojstvene ljubavi (Franjo p., 2015).

Kršćanska škola pruža odgoj savjest novoga stvora

Već je rečeno da uloga savjesti u KŠ bezuvjetno pretpostavlja istinu o čovjeku. Katolička vjera nas uči da je čovjek stvoren kao *imago Dei* ili slika Božja (usp. Post 1, 27) koja u sakramentu krštenja postaje novo stvorenje *ad imaginem Christi* (usp. 2 Kor 3, 18). „Tako, je li tko u Kristu, nov je stvor. Staro uminu, novo, gle, nastaje“ (2 Kor 5, 17). Katolički odgoj savjesti stoga je uvijek odgoj cjelovite

ljudske osobe *ad imaginem Christi*. Isus Krist je Put, Istinu i Život (usp. Iv 14, 6) savršenog očovječenja svake ljudske osobe koje pretpostavlja nasljedovanje (Put), svjedočenje (Istina) i predanje (Život).

KŠ je dragocjeno odgojno sredstvo koje snagom svoga poslanja i djelovanja potiče i pomaže izgradnju intelektualnih, rasudnih, spoznajnih, emocionalnih, afektivnih, kulturnih, tehničkih, estetskih, društvenih, moralnih, religioznih i duhovnih kvaliteta i sposobnosti u djece i mladih da bi oni mogli u životu odgovoriti na zahtjeve osobnoga i društvenoga života u datim povijesno-društvenim okolnostima. KŠ stvara ozračje, jer i sama živi od tog ozračja, koje je prožeto duhom evanđeoske slobode za koju nas je Krist oslobodio (usp. Gal 5, 1; Söding, 2010). To je sloboda djece Božje (usp. Rim 8, 21). Ona je djelo Duha Svetoga u nama koji nas potiče, pomaže i usmjerava na putu odgoja *novoga stvorenja* u djece i mladih otkupljenih na sliku Kristovu koji je „slika Boga nevidljivoga“ (Kol 1, 15). Prema tome, odgoj savjesti je konstitutivni dio odgoja cjelovite ljudske osobe, ali ne tako da se osobna savjest prikazuje kao zahtjev apsolutnosti moralnoga subjekta iznad kojega više nema nikakve druge instancije na moralnome području, a što je često slučaj u suvremenoj kulturi, nego tako da se osobna savjest prikazuje kao zahtjev moralnoga subjekta kao novoga stvora u Kristu koji priznaje Boga kao jedinoga suca ljudskih savjesti (Keenan, 2015).

Uloga savjesti u KŠ stoga nije prepuštena egoizmu, narcizmu i samovolji pojedinca. Ona je još manje ostavljena na milost i nemilost neumoljivim utjecajima problematične suvremene kulture. Uloga savjesti u KŠ je podvrgnuta zahtjevu za slobodnom voljom izvornoga subjekta vjere, a to je Crkva kao univerzalni sakrament spasenja i sredstvo najprisnijega sjedinjenja Boga i cijeloga ljudskog roda (LG, br. 1). Crkva je nositeljica i posrednica milosti novoga stvorenja u Kristu te ona božanskim svjetlom vjere prosvjetljuje sve spoznaje o čovjeku, životu i svijetu. Ističemo *sve spoznaje*, a ne samo specifično vjerske spoznaje. To znači da Crkva istim božanskim svjetlom vjere ili snagom Duha Svetoga kritički prosuđuje sva mišljenja, sve stavove, sve poglede, sve teorije, sve prakse, sve trendove, sve duhove te ih kritički preispituje vrednuje. U tom vrednovanju dobro odvaja od zla, istinu odvaja od laži. Dobro i istinu zadržava, ma odakle oni dolazili, a zlo i laž odbacuje bez obzira tko ih zastupa, promiče i zagovara Apostol Pavao je zajednici Crkve u Korintu poručio, a to poručije i nama danas: „A mi, mi ne primismo duha svijeta, nego Duha koji je od Boga, da znamo čime nas je obdario Bog. To i navješćujemo, ne naučenim riječima čovječje mudrosti, nego naukom Duha, izlažuću duhovno duhovnima. (...). Duhovan pak prosuđuje sve, a njega nitko ne prosuđuje“ (1 Kor 2, 12-13.15).

Uloga savjesti u KŠ nije stoga samo izričita, nekako po sebi razumljiva, u sklopu vjeronaučne nastave koja se u katoličkim školama nalazi kod svoje kuće. Uloga savjesti u KŠ je izričita obveza i odgovornost u cjelokupnome odgojno-obrazovnom procesu. Odgoj savjesti kao integralni dio odgoja cjelovite ljudske osobe u KŠ se tiče obrazovanja iz svih predmeta koji jedino u KŠ dolaze pod Bogom kao izvorom i temeljem jedne jedinstvene istine te baš tu ulaze u kuću novoga stvaranja u kojoj se evanđeoskom revnošću brine o odgoju cjelovite ljudske osobe prema zahtjevima cjelovitoga odgoja ljudske osobe. To može zato i samo zato što čovjeka i sve njegove kvalitete i sposobnosti tumači i shvaća u svjetlu praznoga, pratemelja i konačne svrhe svih ljudskih znanja i spoznaja, a to je Bog Stvoritelj i Spasitelj svijeta, života i čovjeka.

Uloga savjesti u KŠ je, dakle, prisutna u kontekstu stjecanja *svih spoznaja* i *svih vještina*. Ono „svih“ znači da treba stvarno i nužno zahvatiti spoznaje i prirodnih, tehničkih, biotehničkih,

biomedicinskih, zdravstvenih, društvenih i humanističkih predmeta, a prema općem određenju znanstvenih područja u RH, koji se poučavaju u KŠ. Zbog toga je iz perspektive katoličke škole apsolutno neprihvatljivo svako razdvajanje, a pogotovo svako sukobljavanje znanja, spoznaja, umijeća i vještina iz jednog znanstvenog područja sa znanjima, spoznajama, umijećima i vještinama iz drugih znanstvenih područja. Uloga savjesti u KŠ sastoji se u tome da u dijaloškoj otvorenosti, koja neminovno nosi sa sobom i određene napetosti, a nerijetko i nesporazume, neumorno i predano radi na kritičkom povezivanju, na mukotrpnom usklađivanju i na nužnome mirenju znanja, spoznaja, umijeća i vještina iz različitih predmetnih područja u jednu skladnu i jedinstvenu cjelinu koju zahtijeva cjeloviti odgoj cjelovite ljudske osob. U KŠ učenica/učenik stječe cjelovitu – upravo katoličku – sliku sklada i jedinstva vjere, kulture života u svjetlu otajstva novoga stvaranja u Kristu. Božansko svjetlo istine svijetli na licu Isusa iz Nazareta i prosvjetljuje svakog čovjeka (usp. Iv 1, 9) koji u Isusu Kristu prepoznaje puninu istine o čovjeku (Calavia, 2005).

Uloga savjesti u KŠ sastoji se, dakle, u tome da u djeci i mladima probudi strast i razbukta vatru ljubavi prema istini o cjelovitom gledanju na čovjeka kao osobu stvorenu na sliku Božju i preporođenu kupelju novoga stvaranja u Kristu. Ljubav prema istini usmjerava kršćaninov život prema Apsolutnoj istini koja je izvor umnoga temelja svijeta i, posljedično, ona je temelj umne spoznaje svijeta i kao takva je temelj osobne savjesti koja prosuđuje, vrednuje i stvara praktičke sudove o konkretnom djelovanju i ponašanju. Uloga savjesti u KŠ slijedi zahtjev istinovanja u ljubavi (usp. Ef 4, 15) da svaka mlada ljudska osoba odraste i sazrije do mjere uzrasta punine Kristove (usp. Ef 4, 13).

Uloga savjesti u KŠ je zacrtana zahtjevom za evanđeoskim oslobođenjem čovjeka od svih oblika robovanja požudama tijela, od svih vrsta zabluda i od svakoga grijeha koji pojedinačno i svi zajedno degradiraju čovjeka kroz stvaranje loših i krivih sudova savjesti.

Savjest kao nutarnje sudište pod Bogom

Donosimo neka promišljanja i zaključke o novozavjetnom – poglavito pavlovskom – tumačenju savjesti kao čovjekovom unutrašnjem sudištu pod Bogom, a koja se mogu cjelovito pročitati u Vidović (2011). Savjest je nutarnje neumoljivo sudište na temelju sklada i jedinstva različitih kriterija. Sklad i jedinstvo vjere koji omogućavaju sklad i jedinstvo vjere, kulture i života pretaču se u savjest koja tijekom sazrijevanja usvaja kriterije spoznaje i znanja pomoću kojih donosi konkretne sudove o određenom djelovanju i ponašanju. Bez prikladnoga znanja i spoznaja savjest ne može donositi sudove o konkretnome djelovanju i ponašanju. No, katoličko poimanje savjesti ističe da spoznaja u uvjerenje prethode sudu savjesti o konkretnome. Spoznaja i uvjerenje su odrednice svekolikoga kršćanskoga bića. Naravno, svaka konkretna ljudska osoba može i treba slijediti sud svoje savjesti i nitko je ne smije prisiljavati da djeluje protiv suda svoje savjesti. To je katolička istina. To znači da nitko ne može zamijeniti drugoga u pitanjima savjesti, i da nitko ne može umjesto drugoga djelovati po svojoj savjesti. Savjest je osobna, i kao takva uvijek obvezuje samo osobu.

No, nutarnji kriterij svojstven svakom pojedincu, a to je spoznaja predmeta, pa i onda kad je prerastao u osobno uvjerenje utječe na sud savjesti. Katoličko uvjerenje utječe na sud savjesti, a to znači da posrijedi više nije bilo kakvo znanje i bilo kakvo vrednovanje, nego je to znanje i vrednovanje u odnosu na Boga. Oraktički sud savjesti po kojemu neko djelovanje jest katoličko i

dozvoljeno u Crkvi treba se temeljiti na kršćanskom poimanju Boga. U odnosu na sud savjesti, spoznaja mora prerasti u uvjerenje, ali time sud savjesti ne postaje ispravan ili neispravan, nego samo postaje obvezatan. Razumska prosudba koja oblikuje sud savjesti i sama je podvrgnuta sudu savjesti.

Prema tome, tko inzistira na osobnom sudu savjesti, dobro čini, ali ne čini dobro ako se buni protiv razumske prosudbe suda savjesti. U tom pogledu postoje danas mnogi problemi. Mnogi ljudi kažu „to je moj sud savjesti“ ili „tako mi savjest nalaže“. To je u redu. Ali nije u redu kad se osporava razumska prosudba tog i takvog suda savjesti. Sud savjesti je rezultat razumske prosudbe, ali i sam sud savjesti podliježe razumskoj prosudbi.

Spoznaja i razumska prosudba koje su oblikovane vjerom i vjerskim uvjerenjem i kao takve čine temelj suda savjesti pružaju sudu savjesti sigurnost, ali to nije dostatno za donošenje ispravnoga suda savjesti. To zato jer katolička vjera kao temelj osobnoga suda savjesti zahtijeva da usavršenje ljubavlju. Katoličko uvjerenje, s jedne strane, daje sudu savjesti određeni stupanj apsolutnosti, jer samo bezuvjetno dužan slijediti sud vlastite savjesti, ali ga s druge strane, upravo kao dar i milost, jer proizlazi iz moga vjerskog uvjerenja, čini predzadnjim i ne odlučujućom orijentacijom djelovanja. Posljednja i odlučujuća orijentacija katoličkoga djelovanja je ljubav, upravo Kristova ljubav koja nas je svojom smrću na križu otkupila i pomirila s Bogom.

Sud savjesti oslonjen na katoličko uvjerenje, tj. na katoličko shvaćanje čovjeka, života i svijeta u jedinstvu vjere, kulture i života, oslobađa nas za djelovanje i onda kad su norme prosudbe na koje se oslanja nesavršene, dakle nije prepušten na milost i nemilost vanjskim utjecajima koji me udaljavaju od vjernosti vjerskom uvjerenju.

Osobna savjest nije zadnja norma djelovanja, ona je samo zadnja subjektivna norma u smislu obvezatnosti suda savjesti, a ne u smislu zadnje instancije ispravnosti suda savjesti. Savjest je subjektivna prosudbena instancija koja ispituje suglasnost konkretnoga djelovanja i ponašanja s prethodno postavljenom i na temelju nutarnjih (osobnih) i vanjskih (božanskih) kriterija usvojenom normom, a to je moja katolička vjera (Häring, 1973).

Vjera dakle ne ukida osobnu savjest niti je doslovno zamjenjuje, nego samo čini da osobna savjest u vjeri i vjerskome uvjerenju prepozna i prihvati zadnju normu svoga razumskog prosuđivanja u savjesti. Koliko god da uvažavamo savjest kao razumsko-prosudbenu moć o dobru i zlu u svakome čovjeku, stalno nam naglasiti i posvijestiti da u naše katoličko poimanje stvarnosti, a to znači poimanje u jedinstvu vjere, kulture i života, samo Božji sud predstavlja objektivnu normu subjektivne savjesti katolika. Katoličko shvaćanje savjesti nadilazi čisto humanističku razinu govora, jer vodeća misao katoličke vjere je spasenje brata i sestre za koje je Krist umro na križu (usp. Rim 8, 11).

Katolička savjest, odnosno savjest odrasloga i odgojenoga katolika, odčitava ljudsko srce, sve što se u srcu događa, i sve to stavlja pod Božji zahtjev u vlastitoj svijesti i savjesti te svoje djelovanje i ponašanje prosuđuje prema njihovoj usklađenosti s Bogom, prepuštajući ipak konačni i krajnji sud o tome Bogu. To nipošto ne znači da odrastao katolik stalno strepi pod zahtjevima Boga i nepomično se pred Bogom pita hoće li sagriješiti ili pogriješiti. Ništa od toga. Katolik odvažno djeluje, hrabro prosuđuje i vrednuje, donosi sudove savjesti i u skladu s tim sudovima djeluje, znajući da konačni i

krajnji sud savjesti pripada samo Bogu, a on se u Isus Kristu objavio kao Otac neizmjerne milosrdne ljubavi. Prema tome, važno da katolik u prosudbama svoje savjesti poštuje i prihvaća vjeru kao temeljni kriterij, kao objektivni kriterij svoga sudovanja, a to znači samoga Boga koji mu se po vjeri objavljuje, ali će u svojim konkretnim osobnim prosudbama uvažavati i druge kriterije i spoznaje, kao što su razne provjerene znanstvene spoznaje i razni provjereni stručni kriteriji koji svi zajedno pomažu da se u konkretnoj situaciji donese razborit sud savjesti koji treba znati da konačni sud savjesti pripada samo Bogu trojstvene ljubavi koji će nas suditi ne po našim mišljenjima i mudrovanjima, nego po našem djelovanju iz ljubavi u istini.

Literatura

Calavia, M. A. (2005). Pitanje o smislu kao otvorenost transcendenciji. *Kateheza*, 27(2), 128–138.

Capone, D. (1966). Antropologia, coscienza e personalita'. *Studia Moralia*, 4, 73–111.

Dei Verbum, dogmatska konstitucija o božanskoj objavi od 18. studenoga 1965. U Drugi vatikanski koncil. *Dokumenti*. 7. izd., Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Fozard Weaver, D. (2020). Christian Formation and Moral Pluralism: Challenges and Opportunities. *Studies in Christian Ethics*, 33(1), 27–39.

Franjo, papa (2015). *Misericordiae vultus – Lice milosrđa. Bula najave izvanrednog jubileja milosrđa od 11. travnja 2015.*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Gatti, G. (1990). Educazione morale. U F. Compagnoni, G. Piana i S. Privitera, *Nouvo dizionario di teologia morale* (str. 304–306), Milano: San Paolo-Cinisello Balsamo.

Gaudium et spes, pastoralna konstitucija o Crkvi u suvremenom svijetu od 7. prosinca 1965. (2008). U Drugi vatikanski koncil. *Dokumenti*. 7. izd., Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Geissler, H. (2018). Savjest je izvorni Kristov namjesnik. Pogled na Newmanov nauk o savjesti. *Communio*, 44(131), 27–38.

Gravissimum educationis, deklaracija o kršćanskom odgoju od 28. listopada 1965. U Drugi vatikanski koncil. *Dokumenti*. 7. izd., Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Gula, R. M. (2004). The Moral Conscience. U Ch. E. Curran (ur.). *Conscience. Readings in Moral Theology No. 14.*, (str. 54–55). New York: Paulist Press, Mahwah.

Häring, B. (1973). *Kristov zakon. Opća kršćanska moralna teologija*, sv. I., Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Ivan Pavao II. (1991). Discorso al Primo Convegno Nazionale della Scuola Cattolica in Italia, U *L'Osservatore Romano*, 24. studeni 1991.

Ivan Pavao II. (1995). *Ecclesia in Africa. Esortazione post-sinodale apostolica circa la Chiesa in Africa e la sua missione evangelizzatrice verso l'anno 2000*, 14. rujna 1995., Città del Vaticano:

Libreria Editricere Vaticano.

Ivan Pavao II. (1995). *Evangelium vitae – Evandjelje života*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Judge, D. T. (2021). Catholic Education the Formation of Conscience. *Notre Dame Law Review*, 96, 248–256.

Keenan, J. F. (2015). Redeeming Conscience. *Theological Studies*, 76(1), 129–147.

Lusvardi, A. R. (2012). The Law of Conscience. Catholic Teaching on Conscience from Leo XIII to John Paul II. *Logos*, 15(2), 13–41.

Matulić, T. (2006). Prevladavanje sukoba između znanja i odgoja. Bioetika – primjer integracijskog modela odgoja i obrazovanja. U M. POLIĆ (ur.), *Filozofija i odgoj u suvremenom društvu*, (str. 209–215). Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo.

Matulić, T. (2011). *Oblikovanje identiteta bioetičke discipline*. Vodič kroz bioetiku 1. Etička svijet odgovornosti za opstanak budućnosti. 2. izd., Zagreb: Glas Koncila, str. 47–48.

Newmann, J. H. (2017). *Apologia pro vita sua*. New York: Dover Thrift Editions, Mineola.

O'Callaghan, P. (2017). Cultural challenges to faith: a reflection on the dynamics of modernity. *Journal Church, Communication and Culture*, 2(1), 25–40.

Orsy, L. (2014). The Divine Dignity of Human Person in Dignitatis Humanae. *Theological Studeis*, 75 (1), 8–22.

Perković, M. (2009). *Prema moralnoj zrelosti*, Sarajevo: Vrhbosanska katolička teologija.

Ratzinger, J. (2004). *Vjera – istina – tolerancija. Kršćanstvo i svjetske religije*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Sacra Congregazione per l'educazione cattolica, Educare insieme nella Scuola Cattolica. Missione condivisa di persone consacrate e fedeli laici od 8. 9. 2007., br. 9–10.

https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_20070908_educare-insieme_it.html [10.1.2022.]

Sacra Congregazione per l'educazione cattolica, *La Scuola Cattolica*, od 9. 3. 1977., br. 5–9.

Dostupno na: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_19770319_catholic-school_it.html [10.1.2022.]

Sacra Congregazione per l'educazione cattolica, *La Scuola Cattolica alle soglie del terzo millennio* od 28. 12. 1997.), br. 9. Dostupno na: https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/ccatheduc/documents/rc_con_ccatheduc_doc_27041998_school2000_it.html

[20.1.2022.]

Schockenhoff, E. (2011). Bit i funkcija savjesti s gledišta katoličke moralne teologije. U N. BIŽACA; J. DUKIĆ i J. GARMAZ (ur.), *Fenomen savjesti*. Zbornik radova Međunarodnog znanstvenog skupa, Split, 21. i 22. listopada 2010., (str. 53-56). Split: Crkva u svijetu – Katolički bogoslovni fakultet.

Söding, T. (2010). Za slobodu oslobođeni (Gal 5, 1). Pavao i kritika autonomije. *Communio*, 36(107), 56-70.

Sokolowski, R. (1995). *The God of Faith and Reason. Foundation of Christian Theology*, Washington: The Catholic University of America Press.

Sveta Stolica. (1990). *Povelja o pravima obitelji* od 22. 10. 1982., 2. izd., Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

Vidal, M. (2001). *Kršćanska etika*, Đakovo: UPT.

Vidović, M. (2011). Biblijsko poimanje savjesti. Normirani sudac ljudskoga ponašanja. U M. Bižaca; J. Dukić i J. Garmaz (ur.) *Fenomen savjesti*. Zbornik radova Međunarodnoga znanstvenog skupa održanog u Splitu, 21. -22. listopada 2010., (str. 91-134.). Split: Crkva u svijetu – Katolički bogoslovni fakultet.

2nd International Scientific and Art Faculty of Teacher Education University of Zagreb Conference
Contemporary Themes in Education – CTE2 - in memoriam prof. emer. dr. sc. Milan Matijević, Zagreb, Croatia

Contemporary challenges of raising moral conscience in light of education and education

Abstract

Today's deep anthropological crisis is an expression of the deeper crisis of issues about man, his origins, purpose and sense. Different views, ways of thinking, educational programs are needed to help overcome this anthropological crisis. The conscience plays a central role in human life, as it produces the basic constituents of ethical order: personal freedom with autonomy, moral law with its regulations and human nature with its degrees, concrete human acts and their moral evaluation. The fragmentation of knowledge often neglects the internal connection from an anthropological-metaphysical perspective in which conscience is revealed as an authentic and universal starting point for understanding man. Therefore, the process of bringing up a man primarily requires one complete vision of a man whose center is not a theory or opinion, but rather a human person itself. The role of educating conscience in school starts from a complete understanding of the educational process as an activity that knowingly helps, encourages and directs the growth, maturation of the integrity of a human person. The role of educating conscience thus has two important roles that are intimately and deeply connected: the dignity of conscience and the personal judgment of conscience, the formation of which requires knowledge and experience. Therefore, in the process of raising a human person it is necessary and necessary to take into account the dynamics and maturation in intellectual or cognitive and moral or value aspects of a human person.

A complete education of a human person assumes a concrete approach in a comprehensive manner. It is precisely in the light of the complete education of a human person that we can understand the multilayer of a human person who is invited to build for the purpose of achieving an integral and authentic life. Our basic starting points on raising moral conscience assume a complete approach to a human being, starting from the fundamental dates of Christian revelation in the light of theological anthropology.

Raising conscience acts in its basic and at the same time the most important function for moral life, which tells a person what should be done by Hic et nunc. In raising the moral conscience, we reflect the concern for the moral integrity of a person who submits his or her way of life and moral activity to judgment.

Key words

anthropology; conscience; crisis; dignity; education morality; moral knowledge; person

Revizija #7

Stvoreno 4 studenoga 2022 11:14:58 od Admin

Ažurirano 13 siječnja 2023 11:18:35 od Valentina Gućec